

**ANÀLISI DE LA LLETRA DE
«LA CREMA DE RIPOLL»,
CANÇÓ POPULAR RECOLLIDA PER
JACINT VERDAGUER
SOBRE UN EPISODI DE LA PRIMERA
GUERRA CARLINA, RELACIONADA
AMB DUES VERSIONS MÉS SOBRE EL
MATEIX TEMA**

CARME RUBIO LARRAMONA

Universitat de Vic. Universitat Central de Catalunya, membre del grup de
Recerca: Textos literaris contemporanis: estudi, edició i traducció

Resum

«La crema de Ripoll» és una cançó popular recollida per Jacint Verdaguer que parla d'un dels episodis més dramàtics de la I Guerra Carlina: la crema i destrucció de la vila de Ripoll. L'anàlisi i comentari de la cançó dona peu, d'una banda, a relacionar-la amb altres dues cançons populars, una d'elles recollida durant el darrer terç del segle xx, i, de l'altra, a situar els fets històrics que les cançons reflecteixen.

Paraules clau: Ripoll, crema de Ripoll, cançó popular, Jacint Verdaguer, guerra carlina, comte d'Espanya.

Abstract: *Analysis of the lyrics of «La crema de Ripoll», a popular song compiled by Jacint Verdaguer about an episode of the First Carlist War, relating it to the «Cançó de Ripoll», another version of the same subject.*

«La crema de Ripoll» is a popular song compiled by Jacint Verdaguer which talks about one of the most dramatic episodes of the First Carlist War: the burning and destruction of the town of Ripoll. The analysis and comment of the song lead, on the one hand, to relate it to two other popular songs, one of them compiled during the last third of the 20th century, and, on the other hand, to place the historical facts that the songs reflect.

Key words: Ripoll, burning of Ripoll, popular song, Jacint Verdaguer, Carlist War, Count of Spain.

Jacint Verdaguer, col·lector de cançons tradicionals

Jacint Verdaguer va sentir des de sempre un gran interès cap a les diverses manifestacions de la cultura popular i, en especial, es va mostrar atret per la cançó tradicional. Al llarg de tota la seva vida, l'escriptor va desenvolupar l'activitat d'un autèntic folklorista: recollia mostres de cançons populars tant a la seva contrada com durant els viatges i excursions que feia; escoltava els informants, aprenia les lletres, les anotava i, a més, li agradava cantar-les. És probable que pensés publicar tot el fons de cançons que va reunir, però el que sí que va fer va ser enviar les cançons als amics erudits que les aplegaven i estudiaven, com ara Manuel Milà i Fontanals i Marià Aguiló. De fet, l'amistat amb Marià Aguiló, iniciada el 1865, quan tots dos van coincidir en els Jocs Florals, va significar per a Verdaguer un gran estímul de cara a continuar recopilant cançons populars. Per altra banda, cal tenir en compte que l'estil popular de la cançó tradicional, expressiu, directe, concís i ple de referències al món de pagès, va impregnar molts dels poemes que va escriure.¹

A. «La crema de Ripoll»

Aquesta lletra correspon a una de les cançons populars que Jacint Verdaguer va enviar a Marià Aguiló. Segons Josep Massot i Muntaner, estudiós d'aquest fons, Jacint Verdaguer va fer arribar al seu amic un total de 120 lletres de cançons:²

La crema de Ripoll³

- Una cançó vull cantar
no hi ha molt que s'és dictada,
de la vida de Ripoll
quan els carlins hi entraren.
- 5 Se'n portaren Sant Eudald,
Sant Eudald i les campanes;
se'n dugueren Sant Eudald,
cap a Berga lo portaren.
- 10 Allí n'el carrer major
a tres dames n'encontraren,
les pujaven a cavall,
pels carrers les passejaren.
- 15 Les passegen pels carrers
com unes dones mundanes,
al baixar-les de cavall
les hi venten bastonades.
- 20 Se'n tornen cap a Ripoll
tota la vila cremaren,
com no hi havia pietat
tota la gent degollaven.
- 25 Ho paguen els innocents
que quedaven per las cases
qui's temia dels carlins
al monestir se n'anava.
- 30 A Sant Pere molts paisans
casi tots s'hi escapaven
Carlos d'Espanya ho manà
no li faltarà la paga.
- 35 Mala mort ne fou la seva,
va ésser mort a punyalades
Sagarra fou lo primer
perquè la junta ho manava.
- Lo'n varen anar a matar
a quatre hores d'Oliana,
entre Oliana y Monfar⁴

allí en el Pont del Diable.
 La cançó qui treia l'ha
 la cançó qui l'ha dictada
 un casat i un fadrí
 40 a la fleca major estaven
 dos dies i dues nits
 bé les hi han empleades.

A.1. Un romanç històric

«La crema de Ripoll» pertany al gènere del romanç, és a dir, un tipus de poema que, si bé té arrels en la mètrica medieval catalana,⁵ també va rebre una gran influència del *Romancero* castellà, popularitzat des de començaments del segle XIX entre les classes il·lustrades, impregnades de la nova sensibilitat introduïda pel Romanticisme. Van ser justament aquests sectors els que van

Vista meridional de la vila de Ripoll, reproduïda dins La Guerra de Catalunya, d'Eduardo Chao (1847).

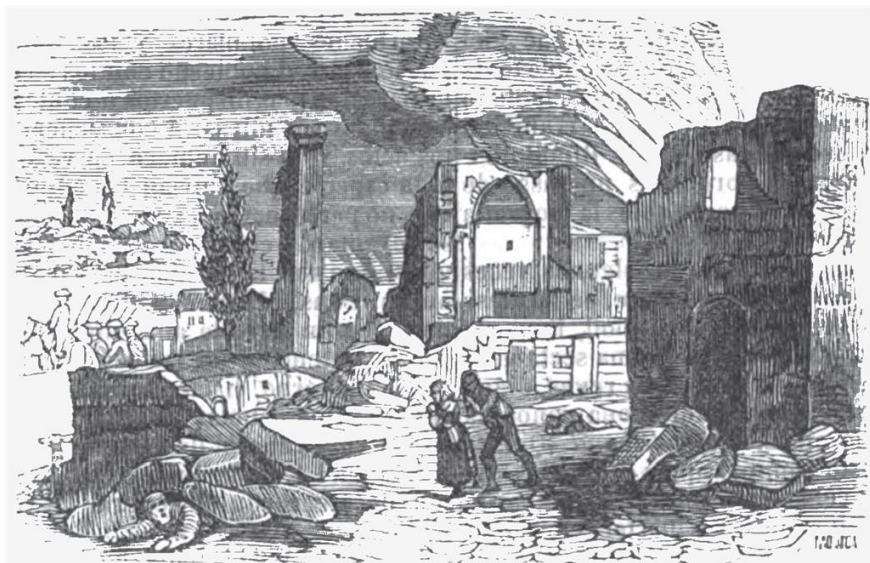

divulgar el romanç i molt especialment el romanç amb contingut històric, com en el cas d'aquesta cançó.⁶ Per altra banda, també els estudiosos romàntics, a partir de la segona meitat del segle XIX, van donar a conèixer els romanços antics a partir de la compilació i publicació dels romancers.

Aquesta cançó forma part del grup de romanços impresos que relaten fets d'interès general per a la col·lectivitat, difonen notícies, sobretot les truculentes, i denuncien episodis històrics que es vol que siguin divulgats i coneguts per tothom. Es tracta del gènere que Menéndez Pidal anomena «romances noticiosos». Des dels orígens, els romanços es transmetien de manera oral i, escoltant-los, o bé la gent fixava en el record la memòria dels fets viscuts, reforçant d'aquesta manera el sentiment col·lectiu, o bé s'assabentava dels esdeveniments que havien ocorregut en altres indrets. Aquest públic, al seu torn, memoritzava les cançons per poder transmetre-les a d'altres persones. Aquest procediment de transmissió va permetre que les cançons anessin passant de generació en generació. Des d'aquest punt de vista, «La crema de Ripoll» és un exemple de com al llarg del segle XIX, en el moment de màxima popularització del romanç, eren ben vives tant la tradició de compondre aquestes cançons com la forma de difondre-les, i representa la pervivència d'un tipus de composicions d'origen antic que es van dedicar a narrar esdeveniments històrics. Així, si els romanços cantaven els fets de la guerra dels Segadors del segle XVII i els de la guerra de Successió del segle XVIII, van continuar desenvolupant la seva funció narrant esdeveniments destacats de les guerres carlines del segle XIX. Gràcies a la tasca de compilació dels cançoners populars, s'ha pogut recuperar tot un corpus de romanços, com ara aquest, inspirats en diferents episodis de les guerres carlines.

Pel que fa l'estructura externa, «La crema de Ripoll» es compon d'una tirada de versos, en aquest cas en nombre de 42, amb una única rima assonant en els versos parells, com correspon al romanç. Els versos s'alternen segons la fórmula 7m + 7f, és a dir, els versos senars acabats amb paraula de terminació masculina o aguda, i els parells, amb paraula de terminació femenina o plana. Com és característic del romanç culte, aquest romanç es pot dividir en estrofes de quatre versos.

Gravat sobre la destrucció de Ripoll per les tropes carlines. Dins Panorama español, crònica contemporànea. Madrid: Imprenta Panorama español, 1845. Volum IV, p. 201.

A.2. L'estructura del text i comentari

A partir de l'anàlisi del contingut de «La crema de Ripoll» es poden distingir tres parts molt marcades. La primera i la tercera part emmarquen el poema des d'una situació externa als fets que es relaten i fan la funció d'introducció i tancament de la història respectivament.

La primera part (v 1-4) inicia el relat i, des de l'autoritat que dóna l'ús de la primera persona, reproduïx una fórmula característica de començament de molts romanços que actua com una mena de reclam per guanyar-se l'atenció de l'oïent anunciant el començament del cant i informant sobre quin serà el tema del qual es parlarà:

- 1 Una cançó vull cantar
no hi ha molt que s'és dictada,
de la vida de Ripoll
quan els carlins hi entraren.

La segona part (v 5-36), molt més extensa, constitueix el gruix de la cançó i es pot dividir en dues subparts: a) El relat de les malvestats comeses pels carlins (versos 5-26) i b) La denúncia del culpable i la descripció de la mort que va rebre aquest personatge (versos 27-36).

- 5 Se'n portaren Sant Eudald,
Sant Eudald i les campanes;
se'n dugueren Sant Eudald,
cap a Berga lo portaren.
Allí n'el carrer major
- 10 a tres dames n'encontraren,
les pujaven a cavall,
pels carrers les passejaren.
Les passegen pels carrers
com unes dones mundanes,
- 15 al baixar-les de cavall
les hi venten bastonades.
Se'n tornen cap a Ripoll
tota la vila cremaren,
com no hi havia pietat
- 20 tota la gent degollaven.
Ho paguen els innocents
que quedaven per las cases
qui's temia dels carlins
al monestir se n'anava.
- 25 A Sant Pere molts paisans
casi tots s'hi escapaven
Carlos d'Espanya ho manà
no li faltará la paga.
Mala mort ne fou la seva,
- 30 va ésser mort a punyalades
Sagarra fou lo primer
perquè la junta ho manava.
Lo'n varen anar a matar
a quatre hores d'Oliana,
- 35 entre Oliana y Monfar⁷
allí en el Pont del Diable.

a) El relat dels crims comesos pels carlins se centra en diferents aspectes: el robatori de la imatge de Sant Eudald i el de les campanes; l'ultratge a les «tres dames»; la crema de la ciutat i la mort dels infants; finalment, la situació de pànic que va viure la població de Ripoll i el refugi que molts vilatans van trobar al monestir de Sant Pere.

De tot aquest seguit de fets, els dos primers són de tipus religiós i subratllen els actes de profanació i sacrilegi comesos pels carlins quan van robar dos objectes de gran valor simbòlic per als ripollesos: la imatge de Sant Eudald, el sant patró de Ripoll, i les campanes. La imatge del sant va ser presa per dret de conquesta i en qualitat de botí de guerra. Pel que fa a la qüestió del robatori de les campanes, en realitat la cançó al·ludeix a fets ocorreguts un any abans, el 1838, quan la Junta Militar carlina establerta a Berga va decidir que totes les campanes de Ripoll haurien de ser lliurades als militars per fondre-les i transformar-les en canons.

L'afront a les tres dames que van ser brutalment apallissades pels carlins afecta l'honor de les famílies. I els darrers fets esmentats intenten reproduir el caos que es va viure mostrant com, al mateix temps que incendiaven Ripoll, els soldats es dedicaven a degollar els vilatans que no havien abandonat llurs cases i a assassinar els infants que trobaven al seu pas; així mateix, s'informa de com molts ripollesos van anar a refugiar-se al monestir de Sant Pere, molt proper al de Santa Maria, que en aquell temps es trobava en estat ruïnós després d'haver estat cremat i saquejat, l'any 1835, per un escamot liberal.

b) La segona subpart comença amb la denúncia del culpable de tanta ignomínia i, tot seguit, relata la mort infame que va rebre aquest personatge a mans d'homes del seu propi bàndol. El to d'indignació quan es parla del culpable —Charles d'Espagnac, capità general de les forces carlines del Principat, conegut com a comte d'Espanya—, fa que el text es carregui d'ironia «no li faltará la paga», un comentari que no fa més que destacar la crueltat que va caracteritzar les actuacions d'aquest militar carlí. La cançó vol deixar clar que aquesta mort havia estat decidida per la Junta Central carlina i atribueix el fet directament al comandament carlí de més alt rang. El relat finalitza amb la voluntat de precisar de quina manera va morir el comte d'Espanya i quin va ser el punt geogràfic concret on el van matar.

La tercera part i última del poema (versos 37-42) trenca el relat dels fets i la veu narrativa se situa de nou en una posició externa, com al començament. Es torna a utilitzar també una fórmula freqüent de tancament del romanç, que

reforça l'efecte rítmic i intensificador del cant amb les repeticions que imposa l'ús de figures retòriques com el paral·lelisme i l'anàfora. També és curiós l'intent últim d'expressar l'autoria, per bé que, a la fi, aquesta quedi totalment indefinida i anònima, com és habitual en les composicions populars; per últim s'informa del temps que aquests autors van dedicar a compondre la cançó:

La cançó qui treta l'ha
la cançó qui l'ha dictada
un casat i un fadrí
40 a la fleca major estaven
dos dies i dues nits
bé les hi han empleades.

Gravat sobre la destrucció de Ripoll per les tropes carlines. Dins Panorama español, crònica contemporànea. Madrid: Imprenta Panorama español, 1845. Volum IV, p. 202.

B. Una segona versió del mateix tema: «Cançó de Ripoll»

Una altra versió de la mateixa cançó es troba recollida a l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya* amb un altre títol:

Cançó de Ripoll⁸

- 1 Una cançó vull cantar,
 fa molt temps que s'és dictada,
 de la vila de Ripoll
 quan els carlins hi entraren;
 5 s'emportaren sant Eudald,
 sant Eudald i les campanes.
 Adéu vila de Ripoll,
 n'has esset desgraciada (bis),
 entremig de dues aigües.
 10 Quan foren al carrer Major,
 s'emportaren les tres dames;
 les passegen pels carrers,
 com unes dones mundanes.
 Si les munten a cavall,
 15 a Berga les són portades.
 Se'n tornaren a Ripoll,
 tota la vila cremaren.
 Als pobrets que varen pelar,
 que es quedaven per les cases,
 20 com tenien pietat
 els infants degollaven.
 Carlos d'Espanya ho manà,
 que Déu li dongui la paga;
 la paga li han dat,
 25 que l'han mort a punyalades.
 Pep de l'Oli l'hi va dir,
 perquè els demés no gosaven.
 Segarra fou el primer,
 perquè la Junta ho manava.
 30 Si l'han anat a matar
 a tres hores d'Oliana.

La cançó qui la dictà,
la cançó qui l'ha dictada,
tres casats i un fadri,
35 que hi emplen una tarda.

*Imatge de la presó de Berga amb el comte d'Espanya passant revista d'uns presidiaris famolencs.
Il·lustració de Josep Cuchy per a la novel·la de Rafael del Castillo, El Conde de España (La
Inquisición militar). Barcelona: La viuda e hijos de J. Torrens (18-?)*

B.1. Anàlisi de «Cançó de Ripoll»

El tret més significatiu és que d'aquesta versió es conserva la partitura musical. Pel que fa al text, tot i les moltes similituds amb la versió de la cançó recollida per Jacint Verdager, es poden constatar algunes variants. En primer lloc, aquesta versió és una mica més breu que l'anterior, ja que la cançó passa dels 42 versos de l'altra versió a 35. Des del punt de vista de l'estructura externa, el text està dividit visualment en dues parts força equilibrades.

Primera part (v 1-17)

- 1 Una cançó vull cantar,
fa molt temps que s'és dictada,
de la vila de Ripoll
quan els carlins hi entraren;
- 5 s'emportaren sant Eudald,
sant Eudald i les campanes.
Adéu vila de Ripoll,
n'has esset desgraciada (bis),
entremig de dues aigües.
- 10 Quan foren al carrer Major,
s'emportaren les tres dames;
les passegen pels carrers,
com unes dones mundanes.
Si les munten a cavall,
- 15 a Berga les són portades.
Se'n tornaren a Ripoll,
tota la vila cremaren.

«Cançó de Ripoll» continua amb el recurs de l'estructura emmarcada, amb uns versos al començament i al final, externs al relat dels fets. No obstant això, es crea un contrast entre les dues cançons quan s'intenta relacionar el temps passat entre els esdeveniments històrics i la redacció de la cançó.⁹ Una altra diferència és que «Cançó de Ripoll» introdueix una tornada on es personifica la vila de Ripoll i se la compadeix per la desgràcia que ha sofert. Aquests versos de la tornada introdueixen una expressió de comiat molt antiga que ha estat utilitzada de manera sovintejada en les cançons populars ripolleses: «Adéu, vila de Ripoll / entremig de dues aigües». Es considera

que expressaven el lament dels presoners ripollesos quan s'allunyaven de la vila, una queixa que també es devia estendre als ripollesos que havien de viure lluny de la vila.¹⁰ Aquesta mena d'epítet o de definició de Ripoll «entremig de dues aigües» té un origen molt antic, perquè ja en els segles x i xi es troba utilitzada en llengua llatina en diplomes dels reis francs i en butlles apostòliques, de manera que, quan es parla de Ripoll, s'afegeix: «inter duo flumina».¹¹ Altres canvis d'aquesta versió respecte a «La crema de Ripoll» són que potser no queda clar on van ser ultratjades les dames, perquè sembla que a «La crema de Ripoll» siguin colpejades a Berga, mentre que a «Cançó de Ripoll» les deshonren a Ripoll i després són traslladades a Berga.

Segona part (v 18-35)

- Als pobrets que varen pelar,
que es quedaven per les cases,
20 com tenien pietat
els infants degollaven.
Carlos d'Espanya ho manà,
que Déu li dongui la paga;
la paga li han dat,
25 que l'han mort a punyalades.
Pep de l'Oli l'hi va dir,
perquè els demés no gosaven.
Segarra fou el primer,
perquè la Junta ho manava.
30 Si l'han anat a matar
a tres hores d'Oliana.
La cançó qui la dictà,
la cançó qui l'ha dictada,
tres casats i un fadri,
35 que hi emplen una tarda.

En aquesta part, les variants principals són que s'afegeix un nou nom propi al que ja hi havia a «La crema de Ripoll» en referència als carlins que van matar el comte d'Espanya. La mort de Carles d'Espanya a mans de milicians carlins es presenta en aquesta versió com un càstig del cel, com si s'acomplís una mena de justícia divina que la crueltat dels fets comesos

pel comte d'Espanya reclamava. El relat d'aquesta mort s'expressa en les dues versions de manera una mica precipitada, com si encara pesés l'horror d'aquest crim, ni que fos merescut. Per altra banda, en els darrers versos també varia el nombre d'autors de la cançó i el temps dedicat a compondre-la.

12. CANÇÓ DE RIPOLL

Moderat

U. na can- çó vui can- tar, no heha molt
que s'és dic- ta... da, de la vi-
la... de Ri- poll quan els car- bins hi en-
tra- ren. a- deu vi- la de Ri-
poll en- tre mig de du- ges ai... ges.

Tornada

Partitura de la Cançó de Ripoll que va ser recollida el 1926 en la missió de recerca realitzada per Joan Tomàs i Antoni Bonell per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

C. Una tercera mostra de la cançó, recollida en els nostres temps

La tercera versió de la cançó, també intitulada «La crema de Ripoll», forma part de les cançons que els components del Grup de Recerca Folklòrica d'Osona (GRFO) han recollit de primera mà a partir de 1980.¹²

*Imatge del comte d'Espanya, dins Carlins i bandolers a Catalunya (1840-1850)
de Ferran Sánchez i Agustí (1990).*

La crema de Ripoll

- 1 I una cançoneta hi ha, no en fa molt que n'és dictada,
de la vila de Ripoll de quan els carlins entraren.
S'emportaren Sant Eudal, Sant Eudal i les campanes.
Quan són al carrer major n'han enquantres tres dames,
- 5 les-e-munten a cavall, dret a Berga les emportaren.
Quan a Berga varen ser els en don cinquanta palos.
Ja se'n tornen a Ripoll, tota la vila cremava.

Oh! desgraciat Ripoll, oh vila desventurada,
 bé te'n podràs recordar del traïdor Carlos d'Espanya,
 10 donzelles que ha deshonrat i ha mort els pares i mares.

C. 1. L'estructura del text i comentari

Aquesta tercera versió, més breu que les anteriors, sembla ser el resultat d'un esforç per concentrar la informació més essencial i deixar de banda els detalls. Pel que fa a l'estructura es poden distingir tres parts: la primera (v 1-2), sempre amb la funció d'introduir el tema, ara des de la tercera persona; la segona (v 3-6), on s'enumeren els afronts rebuts. Fins aquí la principal diferència respecte a les versions anteriors és que tot s'expressa de manera objectiva. La tercera part (v 8-10), en canvi, és totalment subjectiva, com si la cançó alliberés tota la càrrega emotiva continguda fins aquell moment. En efecte, en els tres versos finals de la cançó el llenguatge es torna vibrant i fa ús de tota mena de recursos literaris per tal d'emocionar els oients: la interjecció exclamativa, l'abundància d'adjectius i, sobretot, la invocació directa a la vila de Ripoll, que apareix personificada. La cançó acaba exhortant els ripollesos a no oblidar les ofenses rebudes. Després de denunciar el culpable de les atrocitats comeses i amb el record de les víctimes, es posa punt i final a aquest romanç que es mou en l'alternança entre la contenció de la primera part i l'explosió de sentiments de la segona.

D. Els esdeveniments històrics

D.1. El setge de Ripoll

Aquests tres romanços relaten els fets del 27 de maig de 1839 a Ripoll, ocorreguts durant la Primera Guerra Carlina o Guerra dels Set Anys, uns esdeveniments que van significar un abans i un després per als ripollesos. Els fets, però, arrenquen del 19 de maig de 1839, quan les forces carlines van posar setge a Ripoll. Els carlins anaven sota el comandament del capità general de la zona carlina del Principat, conegut com a comte d'Espanya, un personatge que va deixar palesa al llarg de tota la seva trajectòria militar la seva crueltat.

La resistència dels defensors ripollesos —constituïda aproximadament per uns 400 homes,¹³ un nombre molt inferior al de l'exèrcit atacant, que es calcula que el componien 5.000 soldats— va ser molt forta durant tots els dies

Il·lustració molt coneguda d'Eusebi Planas que situa la mort del Comte d'Espanya al pont de l'Espia.

que va durar el setge. A la fi, les bretxes obertes a la muralla pels canons que duïen els carlins van permetre l'assalt definitiu a Ripoll el dia 27 de maig, data en què es van aniquilar les darreres defenses.¹⁴ Els ripollesos, que no havien rebut cap ajut de les tropes isabelines comandades pel baró de Meer, es van sentir traïts per les forces isabelines.¹⁵ Els carlins van entrar a mata-degolla i aquella mateixa nit va començar l'incendi de la vila i el saqueig de les cases. L'incendi va cremar tota la nit i els dies següents, i durant moltes setmanes 200 sapadors,¹⁶ formats per soldats i grups d'homes dels pobles veïns que van ser obligats a treballar-hi, destruïen tot el que havia quedat dret. Els carlins van volar els dos ponts que permetien salvar el pas pels rius Ter i Freser, elements essencials per a la vida de Ripoll; també van intentar obstruir les aigües dels rius per fer-les passar per sobre les ruïnes de les cases, de manera que de la vila de Ripoll no en quedés ni el rastre, com afirmava la inscripció «Aquí fue Ripoll»,¹⁷ escrita en una petita piràmide que el comte va fer aixecar a la plaça. Pel brutal incendi i saqueig de Ripoll, el comte d'Espanya va ser condecorat per Carles V amb la Creu Llorejada de Sant Ferran.¹⁸ No obstant això, el descontent que generava la seva actuació era tan gran que només uns mesos mes tard, pel novembre del mateix any, va caure mort pels homes que teòricament l'havien de dur cap a França.

Per altra banda, els fets també van tenir repercussions en el bàndol liberal. Les protestes que es van aixecar al Congrés contra l'actuació del baró de Meer per les pèrdues greus de diverses poblacions, com ara Ponts, Manlleu, Vilanova i Ripoll, van fer que fos rellevat del càrrec¹⁹ després d'haver-se acceptat la seva dimissió forçosa el 13 de juny de 1839.

D.2. Els anys següents a Ripoll

Els homes de la vila que van sobreviure al setge i a l'atac final²⁰ van ser fets presoners i conduïts a Berga, en aquell temps capital de les forces carlines.²¹ Allí van complir la condemna que se'ls havia imposat, en unes condicions de captiveri molt dures, que incloïen la prohibició de rebre cap mena de visita que no comptés amb el vistiplau del comte d'Espanya.

El captiveri dels homes de Ripoll va durar fins l'any 1840, quan les famílies van reunir diners suficients per poder pagar-ne el rescat.²² El mateix any, com que Berga es trobava en perill de ser atacada pels liberals, els ripollesos van reclamar la imatge de Sant Eudald, i en aquesta ocasió la seva

petició va ser escoltada, i el sant va tornar a Ripoll. El sofriment de la resta de la població també va ser enorme, perquè dones, vells i criatures van ser expulsats sense contemplacions de la zona on havien viscut fins a aquell moment. Sense cap possibilitat de subsistència, moltes dones ripolleses anaven pels camins demanant almoïna i rebent els insults i el menyspreu de molta gent, atès que s'havia difós la prohibició expressa d'auxiliar-les.²³ Moltes d'aquestes dones van traslladar-se a viure en altres indrets o van sobreviure gràcies a la caritat de les persones que van ignorar les ordres oficials. Tota la humiliació, les violacions i els càstigs soferts per les dones ripolleses es representa a les cançons mitjançant la imatge de tres dames que són raptades i conduïdes a Berga, on seran brutalment apallissades.

D.3. La mort del comte d'Espanya

Charles d'Espagnac de Cousserans de Cominges (1775-1839) va néixer a Foix en el si d'una família de la petita noblesa que el va fer ingressar a l'exèrcit quan encara era un nen. A França va ser testimoni dels fets de la Revolució

Caricatura de l'època on es reflecteix el Comte d'Espanya a l'infern i envoltat de dimonis.

Francesa i més endavant va passar al servei d'Espanya, on va ser nomenat primer tinent del regiment de la infanteria borbònica. Va lluitar durant la Guerra del Francès al costat de Ferran VII. Es va castellanitzar el nom, «Carlos de España», l'any 1817 i dos anys més tard el rei va concedir-li el títol de comte d'Espanya. Al servei d'aquest mateix rei va ser nomenat capità general i general en cap de l'exèrcit i Principat de Catalunya, càrrec que va exercir de 1827 a 1832. La seva actuació a Barcelona va ser tan brutal²⁴ que hi va haver greus aldarulls per part de la població quan va partir de la ciutat, amb perill fins i tot d'un linxament popular.

A la mort de Ferran VII, el 1833, el comte d'Espanya era a França, on havia fugit des de Mallorca, i aquell mateix any va tornar a Espanya per adherir-se a la causa carlina. L'any 1838 va ser nomenat, a instàncies de la Junta de Berga, capità general de la zona carlina del Principat. Ara bé, la crueltat dels seus actes i l'arbitrarietat de les seves decisions, com queda palès en el cas de Ripoll i de moltes altres poblacions, van ocasionar que, a la fi, el pretendent Carles, que es trobava refugiat a França, el destituís del seu càrrec, i és molt probable que fos la mateixa Junta de Berga qui n'ordenés també l'execució, que es va produir uns dies després, a mans de gent del seu propi bàndol.

Les circumstàncies de la mort del comte d'Espanya s'han relatat des de punts de vista contraposats i les dades del seu assassinat han estat font d'una gran polèmica. Aquesta divergència d'opinions es pot comprovar ja en dues versions contemporànies al personatge. La primera va ser escrita des de la perspectiva d'un oficial carlí que va lluitar sota les ordres del comte d'Espanya, el príncep Félix Lichnowsky, que va escriure unes memòries publicades el 1842,²⁵ on relata com va rebre la notícia de la mort del comte, fet que el príncep Lichnowsky considera ignominiós, perquè havia estat planejat de manera secreta i era fruit d'una conxorxa tramada per la seva gent. Segons aquest relat, els membres de la Junta Militar carlina van reunir-se a Avià, des d'on van convocar el comte d'Espanya, com a membre de la Junta. Els oficials carlins, després de neutralitzar l'escorta que l'acompanyava, li van caure damunt fins a tenir-lo desarmat i lligat. En aquestes condicions, van llegir-li l'ordre del rei on se'l destituïa dels seus càrrecs. Tot seguit van comunicar al comte que el conduirien fins a la frontera de França. Passats uns dies de camí, van arribar al Pont d'Espia, on Pep de l'Oli, és a dir, el coronel Pons, el va desmuntar de la cavalcadura i va donar-li mort clavant-li un punyal a l'esquena. Després, es va llançar el seu cos pel pont. Les seves despulles van

ser arrossegades per les aigües del Segre fins a ser depositades a Àger, on va ser reconegut per soldats cristins.

Altres fonts, en canvi, desmenteixen alguns punts d'aquest relat. Així, una segona versió, feta des de la perspectiva liberal, la dona l'historiador també contemporani als fets Eduardo Chao a *Historia de Cataluña* (1847),²⁶ que la va publicar en una data també força pròxima als fets. Chao precisa que el comte, abans de ser llançat pel pont,²⁷ va ser estrangulat per un dels homes que el duïen presoner amb una de les cordes sobrants amb què anava lligat. Més endavant diu que el seu cos va ser trobat en una petita platja, que s'ha identificat com la d'Espluvins. Segons aquesta versió, la mort del comte no es va produir al Pont d'Espia ni tampoc la seva mort va ser per apunyalament, sinó per estrangulació a mans dels que l'acompanyaven.

Les dues primeres cançons populars analitzades es fan ressò de la versió que afirmava que el comte va morir apunyalat pels que l'havien fet presoner, que és contrària a l'acceptada actualment, i la primera cançó, recollida per Jacint Verdager, situa els fets al Pont del Diable, mentre que avui la mort del comte, ocorreguda el 3 de novembre de 1839, se situa al Toll de Sant Ermengol.²⁸

D.4. Els altres personatges citats

Els noms propis que apareixen citats en les dues primeres cançons pertanyen a dirigents carlins. El nom de «Sagarra» que apareix en les dues primeres versions correspon a Josep Segarra, l'oficial carlí que va substituir al comte d'Espanya com a cap militar de Catalunya.

Per la seva banda, «Pep de l'Oli», que apareix a «Cançó de Ripoll», era el motiu, juntament amb la variant «Bep de l'Oli» amb què fou conegut Josep Pons, un guerriller que l'any 1833 s'adherí a la causa carlina. Pons va ser comandant de la fortalesa de Berga, càrrec del qual va ser destituït pel comte d'Espanya. La «Cançó de Ripoll» implica aquest personatge directament en els fets, com si fos l'únic que s'atrevis a comunicar al comte d'Espanya la fi que l'esperava. En tot cas el que es deixa clar és la por que despertava el comte d'Espanya entre els seus propis homes.

Per la importància dels seus càrrecs, és fàcil suposar que aquests dos oficials carlins van estar implicats d'alguna manera en l'assassinat del comte d'Espanya.

Com a conclusió de l'anàlisi de les dues primeres cançons, la primera de les quals va ser recollida per Jacint Verdaguer, es desprèn que durant el segle XIX era ben viva la utilització de la cançó popular per deixar memòria de fets històrics que es consideraven rellevants per a la col·lectivitat. La cançó fa la funció de recordatori i de denúncia i es dirigeix clarament a un públic determinat, en aquest cas el format pels ripollesos del bàndol liberal. La tercer versió, en canvi, mostra com aquestes cançons s'han anat transmetent per tradició oral fins arribar als nostres dies. El treball realitzat per grups de recerca etnopoètica, com el GRFO, permet comprovar com, tot i la gran pèrdua de la tradició oral experimentada en el segle XX, encara avui es poden trobar versions de cançons populars, sobretot, de composicions que tracten qüestions molt sensibles per a determinats sectors de la població.

Notes

1. Josep Maria CASACUBERTA (1949), «Jacint Verdaguer, col·lector de cançons populars», dins *Estudis Romànics*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1: 1947-1948. «Molt sovint la imitació de la poesia tradicional pel nostre poeta es limita a adoptar-ne el to, tot depurant-li. Altres cops, les connexions amb els models populars són més concretes: manlleus d'assumptes i a voltes de fragments o de versos, ús de fórmules típiques, adaptació de la forma mètrica a una tonada popular, menció de corrandes i de passatges de cançons tradicional en lemes i en tornades, al·lusió a escenes de la vida corrent per l'estil de les que sovintegen en el nostre cançonero.», p. 90, 91.
2. Josep MASSOT i MUNTANER (2003), «Jacint Verdaguer i la poesia popular», dins *Escriptors i erudits contemporanis. Tercera sèrie*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. J.M. Casacuberta cita 120 cançons recollides per Jacint Verdaguer, una part de les quals ja foren enviades a Marià Aguiló, i que Casacuberta coneixia a través del material comprat a Àngel Aguiló, que ara es troba a la Biblioteca de Catalunya per donació de Casacuberta mateix. Josep Massot parla d'altres 120 que procedeixen d'un altre fons, el que l'Àngel Aguiló va cedir a l'*Obra del Cançonero Popular de Catalunya*. A l'article d'en Josep Massot «La crema de Ripoll» apareix amb el número 41 i amb la informació següent: «Una canso vull cantar/ no hi ha molt que ses dictada/ de la vila de Ripoll/cuant els carlins hi entraren.» A-14-XXXVII, doc. 15 (*Inventari*, p. 154) Full de 217 x 101 mm, escrit només per una cara. Lletre de Verdaguer. Al mateix lloc, doc. 14, n'hi ha una transcripció de Marià Aguiló, que hi afegeix el títol «La crema de Ripoll» i, al final, hi indica «Recogida por Jacinto Verdaguer».
3. L'*Inventari* del fons de Marià Aguiló figura a l'*Obra del Cançonero Popular de Catalunya*, a cura de Josep MASSOT i MUNTANER (1993), volum IV, Fascicle I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. El text que es reproduïx aquí presenta una versió mínimament actualitzada de la puntuació i de les normes ortogràfiques, sempre que no afectin el còmput sil·làbic, la morfologia o el lèxic.
4. Paraula d'escriptura dubtosa.
5. Josep BARGALLÓ VALLS (1991), *Manual de mètrica i versificació catalanes*, Barcelona, Empúries, p. 125.

6. Manuel de MONTOLIU (1962), *La Renaixença i els Jocs Florals: Verdaguer*, Barcelona, ALPHA, vol. VIII, p. 76.
7. Paraula d'escriptura dubtosa.
8. Josep MASSOT i MUNTANER (2011), *Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. XXI. Barcelona, PAM, p. 34-35. Cantaire: Esteve Plana, Castellfollit de la Roca. (El segon vers del text musical diu «no hi ha molt que s'és dictada». El refrany hi diu simplement «Adéu, vila de Ripoll/ entremig de dues aigües.») Missió de Recerca per la Garrotxa de Joan Tomàs i Antoni Bonell. Juliol-agost de 1926. Son moltíssimes les cançons de tema carlí recollides a *Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, de les quals només una petita part ha estat publicada.
9. «La crema de Ripoll» subratlla la proximitat en el temps: «Una cançó vull cantar/ no hi ha molt que s'és dictada»; «Cançó de Ripoll», en canvi, en subratlla l'antiguitat dels fets: «Una cançó vull cantar/ fa molt temps que s'és dictada».
10. El sentiment de l'enyor d'aquesta expressió es reflecteix en aquestes altres dues cançons populars: «(A) Una noya de Ripoll/ a Ceret n'era casada./ quan á Ceret hi va ser/ l'anyorament la matava./ ¡Adeu vila de Ripoll/ entre mig de dues ayguas! /Quan á Ceret hi va ser/ l'anyorament la matava etc. (B) Adeu vila de Ripoll/ entre mitg de dues ayguas./ ¡Amiga dels forasters/ be'n dones de plers y ayres!/ Qui de tos portals s'allunya/ s'hi gira y gira ab recança./ ¡Adeu vila de Ripoll!/ Si quan tornaré demanas./ ¡Ja que'l foraster estimas/ jo no trigaré pas gayre!»
11. M. Antònia JUAN i NEBOT (1998), *El cançoner del Ripollès*, Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès.
12. GRUP RECERCA FOLKLÒRICA OSONA (Jaume AIATS, Valentí GIRBAU, Ignasi ROVIRÓ, Xavier ROVIRÓ) (2004), *Cançons populars de la Història de Catalunya*, Sant Vicenç de Castellet, Farell. Cantada per Filomena Expósito GRAFO -349B.
13. Ferran SÁNCHEZ i AGUSTÍ (1990), *Carlins i bandolers a Catalunya (1840-1850)*, Sallent, Edició de l'autor amb la col·laboració de la Caixa de Manresa i Ajuntament de Sallent. Amb tot, a la seva crònica dels fets, Josep Maria Pellicer parla que el baró de Meer, l'artífex de les muralles de Ripoll l'any 1838, quan els liberals van reconquerir la població, va deixar a la vila un contingent de només 300 homes, format per 80 soldats del regiment de Zamora, una companyia de 100 milicians d'Olot i alguns vilatans armats, tot sota el comandament de D. Joan Carbó.
14. Eduardo CHAO (1847), *La Guerra de Cataluña*, Madrid, Imprenta y establecimientos de Grabado de don Baltasar González, p. 283- 288. Escrita només vuit anys després dels fets, l'autor d'aquesta obra fa constar a la portada que va ser redactada «por oficiales que fueron actores o testigos de los acontecimientos» i ofereix un relat minuciós de la lluita durant els dies que va durar el setge.
15. Josep Maria Pellicer i Pagès va publicar un llarg poema de més de 400 versos titulat «La crema de Ripoll» a la revista *El Ripollès*, l'any 1881. El poema anava seguit d'un text en prosa, «Relación», escrit en llengua castellana, on feia una narració detallada de tots els fets de Ripoll. Ni el poema ni el text anaven signats, però donava pistes de l'autoria. Més endavant va ser publicat dins la col·lecció *Lectura Popular*, dirigida per Francesc Matheu i Fornells (1851-1938), que va fundar l'Editorial Catalana l'any 1884. Aquesta publicació, a banda d'editar l'obra completa de grans autors catalans (Marià Aguiló, Emili Vilanova, Costa i Llobera... i la primera edició popular de Verdaguer), va crear la col·lecció *Lectura Popular*, on va aparèixer el poema «La crema de Ripoll» de Josep Maria Pellicer, entre 1913 i 1921. Pellicer diu a la seva «Relación» que els defensors van esperar inútilment un reforç que no va arribar mai i es van sentir traïts quan va córrer la veu, segons Pellicer, que el comte va rebre del baró l'obsequi de dos cavalls. La connivència entre el Comte d'Espanya i el baró de Meer també apareix recollida Eduardo CHAO, *op. cit.*, p. 292.

16. Joaquim BOIXÉS (1995), *La destrucció de Ripoll al 1839. El Ripollès en la Primera Guerra Carlina*, Ripoll, Impremta Maideu. Joaquim Boixés, citant la crònica del notari Mirapeix, informa que 200 sapadors es van dedicar durant setmanes a perfeccionar l'obra de destrucció de les cases de la vila, així com també van fer venir grups d'homes dels pobles veïns per treballar en l'enderroc. Només l'església de Sant Eudald va ser respectada. Les ruïnes de la vila, a més, van ser objecte d'espoliació durant els mesos següents.
17. Josep Maria PELLICER, *op. cit.*
18. Ferran SÁNCHEZ I AGUSTÍ (1996), *Carlins amb armes en temps de pau. Altres efemèrides d'interès (1840-1842)*, Lleida, Pagès Editors, p. 61-62; segons Josep Maria PELLICER, *op. cit.*, el comte havia projectat una columna amb la inscripció «Aquí fue Ripoll».
19. CHAO, Eduardo, *op. cit.*, p. 51-64 i 289-290.
20. Joaquim BOIXÉS, *op. cit.* Segons l'autor, l'any 1839 el cens de Ripoll devia oscil·lar entre 2.500 i 3.000 persones. Entre els combatents, les lluites ocasionaren gairebé un centenar de baixes, «entre la població civil més de cinc-centes persones foren assassinades. Un miler i mig de ripollesos varen ser foragitats de la vila». A Eduardo CHAO, *La Guerra de Cataluña, op. cit.*, es diu que van ser fets 500 presoners, mentre que Josep Maria Pellicer en parla de més d'un centenar.
21. Berga es va convertir en capital del carlisme l'any 1837, i ho va continuant sent fins al final de la guerra.
22. Joaquim BOIXÉS, *op. cit.* No obstant això, moltes famílies ja no van tornar, perquè s'havien establert en un altre lloc.
23. Josep Maria PELLICER, *op. cit.*
24. Eduardo CHAO, *op. cit.*, p. 65-97, ofereix un relat minuciós de totes les actuacions del Comte d'Espanya a Catalunya, que el van convertir en una persona temuda i odiada per la població.
25. Félix LICHNOWSKY (1942), *Recuerdos de la guerra carlista (1837-1839)*, Madrid, Espasa Calpe.
26. Eduardo CHAO, *op. cit.*
27. El lloc se situa avui a l'estret dels Tres Ponts i a l'altura de Sant Ermengol, tot i que la tradició situa l'indret de la mort del Comte d'Espanya al pont d'Espia.
28. Ferran SÁNCHEZ I AGUSTÍ (1990), *Carlins i bandolers a Catalunya (1840-1850)*, Moià, Caixa de Manresa i Ajuntament de Sallent.

